

«Народ без коріння», АБО ЧИ ЖИЛИ В ІХ СТОЛІТТІ РУСИНИ ЗА КАРПАТАМИ?

МИГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ, ЩО ВІДБУВАЛИСЯ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ ВІД МОМЕНТУ ПОЯВИ НОМО SAPIENS, ВПЛИНУЛИ Й НА НАШІ ЗЕМЛІ. АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ V—IX СТОЛІТЬ ТА ЗБЕРЕЖЕНІ ПИСЕМНІ ДЖЕРЕЛА ДАЮТЬ ЗМОГУ ІДЕНТИФІКУВАТИ БІЛЬШІСТЬ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ НАРОДІВ. АЛЕ ЧИ БУЛИ СЕРЕД НИХ ТАК ЗВАНІ «ЗАКАРПАТСЬКІ РУСИНИ»? ПРО ЦЕ РОЗМІРКОВУЄ ДОКТОР ІСТОРИЧНИХ НАУК МИРОСЛАВ ВОЛОЩУК

ВЕЛИКЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ НАРОДІВ

Терени за Карпатами після відходу римської адміністрації у середині V століття стали осердям держави гунського ватажка Аттіли, згодом — місцем кочівлі герулів*, лангобардів**, аварів***, а також місцем проживання слов'ян, яких вони упокорили.

Слов'яни заселили Карпатську котловину наприкінці Великого переселення народів у VI столітті. Перед тим вони рушили з Полісся і дісталися Центральної Європи і Закарпаття зокрема, просувалися Нижнім Дунаєм вгору або ж через Моравські Ворота. Припускають, що якась частина слов'ян перейшла Карпати перевалами.

У VII столітті на території сучасних Чехії та Нижньої Австрії слов'яни створили державу Само, а у IX столітті династія Моймировичів заклала Великоморавську державу. Такі процеси дали місцевим народам нагоду

не лише об'єднатися перед загрозою з боку Каролінгів, а й прийняти хрещення у західному або східному варіантах.

Наприкінці IX століття до Паннонії у кілька етапів прийшли кочові мадяри та союзні їм інші кочовики, які невдовзі поклали край існуванню Великої Моравії, однак не відмовлялися від зрощення з її роздробленими елітами. Попри ліквідацію на підкорених землях будь-яких форм християнства, така співпраця при активній місіонерській діяльності із Заходу дала змогу наприкінці X століття створювати Угорське королівство.

Уже тоді місцева династія Арпадів започаткувала традицію укладати династичні шлюби з Рюриковичами. Від середини XI століття інтенсивність таких шлюбів зростає. Саме тоді в писемних джерелах уперше з'явилася інформація про прибуття до Угорщини осіб руського походження. Їхня кількість постійно зростала, адже до

початку XIV століття таких лише двосторонніх шлюбів уклали одинадцять. Між собою родичалися й еліти.

Вигідні умови господарювання сприяли переїздові на постійне місце проживання до Угорщини й нижчих верств суспільства. Процеси набули масового характеру й розширили географію.

До часу упокорення частини земель Угорського королівства турками-османами у XVI столітті його населяли десятки різноманітних етнічних спільнот, з яких русини були лише одними з багатьох. Після того, як австрійські Габсбурги 1686 року вигнали з Угорщини турків, залюднення визволених теренів тривало — їх заселяли русинами з Руського воєводства Речі Посполитої.

РОСІЙСЬКИЙ СЛІД

Наприкінці XVIII — на початку XIX століття, після поділів Речі Посполитої на землях колишніх Угорського і Польського

королівств, які контролювала Габсбурзька династія, особливо за Карпатами, кількість громад, які ідентифікували себе з русинами, була значною. Генеза цих громад уже давно перестала бути актуальною для її мешканців, частина яких мадяризувалася або стала адептами німецької культури. Однак

ПІДТРИМКА РОСІЙСЬКИМИ ГРІШМИ І КОНФЕСІЙНА НАЛЕЖНІСТЬ ДО ПРАВОСЛАВ'Я

незабаром дала людям змогу повірити у витворений концепт політичного русинства. В його основі — ідея автохтонності русинів як найбільш західного відгалуження східних слов'ян, що нібито мешкали тут задовго до приходу в Дунайську низовину (наприкінці IX — на початку X століть) мадярських племен.

archaeology.com.ua

На основі цих так званих автохтонів нібито відбувалося розселення громад русинів на теренах посталоного близько 1000 року Угорського королівства в західному й південному напрямках. Маркер причетності до православних легко зміг переконати русинів у належності до так званого «русского мира» на чолі з російським імператором з династії Романових — захисника усіх поневолених православних, до яких безумовно належали й русини з Габсбурзьких володінь.

Додало успіху справі й те, що мешканці королівства Галичини і Володимирії у складі Австрії також ідентифікували себе русинами, а зросійщення земель колишньої Гетьманщини у XIX столітті з кількома заборонами української мови увійшло у свою прикінцеву стадію. Росія мусила отримати історичний аргумент рухатися далі на захід, деструктивно впливаючи на міжетнічні відносини в Австрії та Австро-Угорщині.

А ЩО КАЖУТЬ ДЖЕРЕЛА?

І хоча упродовж XIX—XX століть думка про русинів-автохтонів радше ґрунтувалася на легендах і літературних переказах, часто її додатково намагалися аргументувати середньовічними джерелами. У занотованих у «Регенсбурзькій хроніці імператорів» (середина XII століття) Riuzen, серед яких 1044 року знайшов притулок угорський король-втікач Самуель Аба, прихильники русинського концепту чомусь схильні бачити «корінне» руське населення Угорщини.

1, 2 Кераміка праської культури — свідчення слов'янських міграцій на Закарпаття, VI—VII ст.

archaeology.com.ua

Проте здебільшого такі джерела — це пізніші, часом сумнівні або ж суперечливі за походженням тексти XI—XV століть, у яких епізодично занотовані особи або терени характерного руського окреслення, начебто датовані не пізніше IX століттям. До прикладу, була папи Іоанна XIII, видана у 967 році, зі згадками носіїв руської чи слов'янської мови (Ruzie, aut Sclavonice lingue) в оповіді чеського хроніста XII століття Козьми — не що інше, як його рефлексія на існування до середини XII століття на землях династії Пшемислідів (Богемія, Моравія) парафій, де літургії правили слов'янською мовою, а окремі ченці підтримували активні зв'язки з монахами Києво-Печерської лаври.

Угорська провінція Русь, яку наче охрестив майбутній святий Бруно з Кверфурта (за «Хронікою» Адемара Шабанського) — не що інше, як плутанина автора (Russia — Prussia, хрещенням якої дійсно той займався), або ж авторська рефлексія на спроби місіонера охрестити якусь частину Русі (можливо, Прикарпаття).

ДУМКА

Marchia Ruthenorum з «Життя» Зальцбурзького архієпископа Конрада (1177), за результатами останніх студій, відома ще з 863 року як ruzara marcha, насправді містилась на австрійсько-угорському порубіжжі, а не на відсталому з господарського погляду сході королівства. Натомість украй рідкісні руські окреслення осіб, у яких прихильники русинства схильні бачити автохтонів, за даними авторів XIV–XV століть, — екстраполяція новітньої етнології на народи IX століття, яким та насправді не була властива. Про жодних русинів у басейні Карпат чи Дунайській низовині не йдеться і у «Баварському географі» середини IX століття.

«ПОПЕРЕД МАТЕРІ»: РУСИНИ ПЕРЕД РУССЮ

Прихильники політичного русинства у своїх найсерйозніших наукових студіях не можуть відповісти на головне запитання: Як термін «Русь» міг потрапити на схід за Карпати раніше, ніж він укріпився на Прикарпатті? Адже навіть упокорення київським князем Володимиром наприкінці X століття карпатських хорватів миттєвого поширення тут руської термінології не гарантувало.

При цьому з останніх досліджень авторів різного походження (росіяни, українці, поляки тощо) все чіткіше зрозуміло, що русь у своєму первісному значенні IX–X століття — своєрідна професія представників умовного скандинавського світу, які стали знаменитими завдяки своїй участі в морських експедиціях та освоєнні річкових шляхів.

Із активною зовнішньою політикою Рюриковичів упродовж IX–X століття і поступово християнізацією, а, головне, — із хрещенням князя Володимира

Святославовича у 988-му — велетенський простір від Ладоги на півночі до Тмутаракані на півдні та від Карпат на заході до Волги на сході в широкому окресленні у джерелах названий «Русь».

Допоки цей термін завдяки скандинавам не набув політичного забарвлення у державі Рюриковичів (Русь) та поступово з відповідним «міжнародним» ефектом перетворився на етнізм, минуло декілька століть. Тож у вузькому розумінні мешканці упокорених Рюриковичами земель зберігали власні локальні окреслення. Втім, нерідко покидаючи їх задля пошуку кращого життя, на заході йменувалися русинами/рутенами — Ruthenus.

Майбутня Галицька земля — не виняток. До середини XIII століття впливовість знаменитого галицького боярства сприяла тому, що навіть окремі князі а рїогї у самоїдентифікації дистанціювалися від київських — воїстину руських, за визначенням.

Однак нам важко зрозуміти, які ідентичності мали місцеві еліти до кінця XI–XII століть. Можливо, хорватські. При цьому всі адепти русинської теорії забувають, що аж до утворення 1253 року королівства Русі та повного підпорядкування Галицької землі королю Данилові Романовичу історичне окреслення мешканців краю галичанами було домінуючим.

Поступово його доповнювали та витісняли русини у складі королівства Русі, Руського воеводства королівства Польщі, Речі Посполитої та Габсбурзької імперії, проіснувавши аж до початку XX століття, коли почав домінувати етнізм «українці». Руські поселенці Угорського королівства принаймні з XII–XIII століть переважно були

вихідцями з історичної Галицької землі, зрідка Чернігівської, Київської або ж Волині.

Переселятися із Галичини до Угорщини їх стимулювали не лише політичні обставини, а й чимала кількість господарських привілеїв у сусідніх угорських землях («Золоті булли» 1222 та 1231 років), їхня географічна близькість, схожість клімату і природних ресурсів у гірських чи пригірських комітатах, чи навіть тісні родинні контакти. Зрозуміло, що як вихідців із володінь династії Рюриковичів усіх їх звали Ruthenus або у фонетично й лексично схожий спосіб. Допоки ці процеси не набули масовості з XII–XIII століття, про автохтонів-русинів IX століття на землях майбутнього Угорського королівства говорити немає жодних підстав.

* Герули — германське плем'я, що жило в Північному Причорномор'ї, на середньому Дунаї та нижньому Рейні в III–V століттях. Близько 470 року герули на середньому Дунаї на північ та схід від сучасної Братислави утворили власне королівство.

** Лангобарди — германське плем'я, яке у I столітті мешкало на лівому березі нижньої Ельби. Під час Великого переселення народів лангобарди просунулися у Паннонію, де на початку VI століття знищили Герульське королівство.

*** Авари (обри) — тюркомовні племена, які з Центральної Азії мігрували до Європи, зокрема до Північного Причорномор'я та Паннонії. У 560-х створили власну державу — Аварський каганат.

Текст
Мирослав ВОЛОЩУК

Опрацювання фото
Марія ГІЛЕВИЧ

Залізничний вокзал у Міжлабірцях, Словаччина

Куди поділись словацькі українці

ЧОМУ УКРАЇНЦІ ПРЯШІВЩИНИ ВИРІШИЛИ, ЩО ВОНИ Є ОКРЕМИМ НАРОДОМ, І ЯК ЦЕ ПРИШВИДШИЛО ЇХНЮ АСИМІЛЯЦІЮ

ШЛЯХ ДО РУСИНСТВА

«Село Тихий Потік лежить на розграню Шаріша а Спіша. Є то підгорське село, всунуте до Леоцьких верхів, в бліскості ріки Торіси. Перша справа о селі є в супісі сел Шариської столиці з року тисяча чтириста двадцять сім...», — голос радіоведучої змушує прокинутися якраз тоді, коли поїзд проїхав Низькі Татри. На південь — заповідник Словацький Рай, на північ — назване село, попереду — Шариш. Це словацький «Дикий Схід», регіон із мішанкою народів, мов, релігій, кухонь. Навіть пиво тут п'ють своє, Šariš, тоді як у решті Словаччини віддають перевагу Zlatý Bazant. Шаришани мають славу самовпевнених та гучних, при цьому здатних до компромісу: врешті-решт тут століттями вдавалось мирно вживатись словакам, угорцям, полякам та українцям. Останніх у регіоні чимало. Села поблизу Бардіїва, Свидника, Гуменного, Сніни часто всуціль українські, багато українців живе й у містах, зокрема в центрі регіону — Пряшеві. Саме як Пряшівщина відома в нас ця найзахідніша частина української етнічної території.

Втім за останні півстоліття кількість місцевих, які називають себе українцями, істотно зменшилась. Якщо 1967-го українцями називали себе майже 100 тисяч мешканців цих місць (2,26 % від усього населення Словаччини), то за найновішим переписом